

УДК 340.12:342.726

Н. В. ОРТИНСЬКА,*кандидат юридичних наук,**асистент кафедри адміністративного та інформаційного права**Інституту права та психології**Національного університету «Львівська політехніка»*

ПРОЦЕДУРА МЕДІАЦІЇ ЯК ФОРМА ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Розглянуто історію становлення відновного правосуддя та однієї з найпоширеніших його форм – медіації. Комплексно розкрито процедури медіації та її переваги перед судовим процесом. Особливу увагу приділено медіаційному процесу у сфері злочинності неповнолітніх.

Ключові слова: неповнолітні, медіація, відновне правосуддя, злочинність, примирення.

Ortynska, N.V. (2016), "The mediation procedure as a form of restorative justice for juveniles" ["Protsedura mediatsii yak forma vidnovnoho pravosuddia dlia nepovnoolitnikh"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 121–125.

Постановка проблеми. Фахівці та вчені намагаються виявити причини підліткової дезадаптації та відчуженості з метою уникнення їх переходу в найбільш гострі форми девіацій – злочини неповнолітніх. Аналізу піддаються окремі впливи економічних, політичних, соціальних умов і причин. Як основні причини зростання підліткової злочинності визначені такі: а) погіршення економічної ситуації в країні; б) неблагополуччя сім'ї та, як наслідок, зростання дитячої безнадглядності й безпритульності; в) культ насильства, який пропагується у ЗМІ; г) недоліки чинного законодавства; г) недоліки у діяльності органів, на які покладено обов'язок боротьби зі злочинністю неповнолітніх; д) нестабільність суспільного устрою тощо. Ці фактори негативно впливають на правосвідомість і кримінальну активність неповнолітніх.

Державна правова політика цивілізованих країн націлена на подолання причин злочинності неповнолітніх, однак проблемою залишається співвідношення принципу гуманності та необхідності невідворотності покарання за скоєний злочин. Така відповідність була знайдена в системі відновного правосуддя.

Стан дослідження. Проблемами правового регулювання форм відновного правосуддя досліджували багато науковців, серед них особливо слід відзначити О. С. Василенко, В. В. Землянську, Х. Зеру, Л. М. Карнозову, Г. Мате, Р. Р. Максудова, М. Райта та ін. Праці цих учених є цінними для юриспруденції з погляду теорії та практики. Перспективним питанням, яке розглядалося поверхнево, а тому потребує додаткового теоретико-правового аналізу є проблема застосування процедури медіації у сфері злочинності неповнолітніх. Тому **метою** цієї статті є визначення сутності процедури

медіації як форми відновного правосуддя для неповнолітніх. Новизною роботи є комплексний розгляд процедури медіації та її переваг перед судовим процесом, особливостей медіаційного процесу у сфері злочинності неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Можна стверджувати, що система відновного правосуддя є суттєвим досягненням сучасності. Англійський дослідник Гай Мастерс зазначає, що першу спробу застосування відновного правосуддя було зроблено в Канаді у 1974 році, коли за фактом вчинення вандалізму представник громадської організації запропонував судді організувати зустріч правопорушників із 22 потерпілими для обговорення можливості відшкодування заподіяних злочином наслідків. У результаті проведеної зустрічі правопорушники погодились компенсувати втрати потерпілих [1, с. 12].

Особливий прогрес у сфері відновного правосуддя начався в США після того, як у 1989 році в штаті Міннесота громадськими організаціями почалася активна пропаганда відновного правосуддя. Спочатку інтерес до такої «не каральної» відповіді на злочинність проявили зовсім небагато професійних юристів, однак уже на початку 1990-х років департамент виконання покарань створив спеціальний комітет із вивчення відновного правосуддя. У 1992 році цей комітет організував конференцію, в якій взяли участь більшість керівників виправних установ з усього штату. Поступово відновне правосуддя отримувало суспільне визнання, стали з'являтися освітні програми для співробітників служб пробачії, поліцейських, суддів, юристів взагалі, а також для служителів церкви і звичайних громадян. Штат Міннесота не дарма визнаний лідером інновацій у відновному

правосудді. З 1995 року тут на деяких поліцейських ділянках почали практикувати сімейні конференції як альтернативу кримінальному процесу для неповнолітніх, а у 1996 році була створена громадська рада відновного правосуддя, яка працювала не лише з неповнолітніми, а і з дорослими злочинцями [2]. Отже, позитивний досвід у певній сфері швидкими темпами імплементавався в інші сфери та отримав широке територіальне поширення.

Одним із найбільш ефективних способів відновного правосуддя є медіація. У 1988 році Міністерство внутрішніх справ Великобританії видало документ під назвою «Покарання, ув'язнення та суспільство», де передбачено, що тюремне ув'язнення обмежує і свободу злочинців, і водночас їх відповідальність, оскільки вони уникають можливості бути поставленими перед лицем заподіяної ними шкоди та її компенсації. У такому контексті медіацію як альтернативу офіційному судочинству можна вважати визнанням напрямком кримінальної політики [3, с. 68].

Зародившись у 70-х роках минулого століття, сьогодні відновне правосуддя набуває належного правового регламентування та сталих принципів і механізмів функціонування. Воно застосовується у більшості країн Європи, інтенсифікується на пострадянському просторі. Зародилася система як особлива форма правосуддя для неповнолітніх, однак низка суттєвих переваг перед класичним судовим розглядом сприяла розширенню суб'єктного складу при використанні, при цьому залишившись ефективним механізмом у випадку вчинення правопорушення неповнолітніми.

Медіація є найпоширенішою формою відновного правосуддя. Залежно від правової суті конфлікту, сфери та суб'єктів виділяють багато видів процедури медіації. В межах однієї наукової статті розглянути всі види неможливо, тому особливу увагу ми приділимо медіації неповнолітніх у кримінальних справах.

Залежно від особливостей національної системи правосуддя кожна процедура медіації у сфері кримінальних правопорушень неповнолітніх може мати власні особливості, але загалом вони мають класичні стандарти, які ми спробуємо охарактеризувати нижче.

Медіація – це процедура налагодження відносин між потерпілим та правопорушником за допомогою третьої незалежної сторони – медіатора. Класична конструкція медіації полягає в тому, що конфліктуючі сторони з дозволу уповноважених державних органів намагаються вирішити конфлікт поза межами кримінальної

юстиції, залучаючи до примирення третіх осіб, найчастіше – представників громадських утворень, орієнтованих на попередження злочинності або боротьбу з нею. У разі успішно проведеної медіації обвинувачений відшкодовує заподіяну шкоду в тій формі, яка прийнятна для потерпілого – вибачення, сплати грошової суми, виконання робіт на користь суспільства або потерпілого тощо [4, с. 145].

Процедура медіації застосовується у випадку, якщо уповноважені державні органи розцінюють ситуацію як медіабельну, тобто можна припустити можливість вирішення конфлікту за допомогою медіації. Не всі злочини, де потерпілий чи правопорушник є неповнолітнім, підпадають під медіаційний механізм. У більшості випадків це злочини, які спричинили не тяжкі наслідки.

Ініціаторами проведення медіації можуть бути сторони, проте більшість національних норм домінантною визначають роль державних органів. Наприклад, у Франції медіація може бути ініційована прокурором, у Бельгії та Німеччині – прокурором або суддею (див. докладніше: [5]). Також можна говорити про поліцейську медіацію, тобто коли поліція перед ухваленням рішення про початок кримінального переслідування може передати матеріали справи у службу медіації, яка зазвичай складається з членів служби пробації, представників відповідних громадських організацій, а іноді й із самих поліцейських. Представники цієї служби організовують та проводять процедуру примирення. У разі позитивного вирішення справа не передається до суду і держава відмовляється від кримінального переслідування особи.

Залежно від статусу медіатора виділяють присудову медіацію, тобто таку, що проводиться суддею або працівником суду, які мають навички медіації, та спеціалізовану медіацію. В останньому випадку сторони обирають посередника зі списку медіаторів, які мають сертифікат на право займатися такою діяльністю. Якщо справа стосується неповнолітнього, процедура медіації може бути запропонована не лише сторонам конфлікту, а й батькам.

Сторони беруть участь у медіації добровільно, вони є незалежними при прийнятті рішення. Медіатор не може тиснути на сторони, його завдання – налагодити діалог між ними, допомогти у певних питаннях юридичного характеру, надати психологічну підтримку учасникам, однак не ухвалювати рішення замість них. Більше того, відновна модель правосуддя передбачає тенденцію забезпечувати психологічну реабілітацію учасників правопорушення.

Психологічно-реабілітаційні процеси відбуваються за умов комунікативної взаємодії потерпілого, правопорушника та громади. Діалог, побудований на добрій волі та порозумінні, забезпечує позитивні зрушення в осмисленні негативних наслідків злочинного посягання. Процес спілкування дозволяє позбутися негативних емоцій, переживань і зняти стресовий стан. Таким чином, відшкодування шкоди, завданої правопорушенням, полягає у задоволенні потреб не лише матеріальних і моральних, а й психологічних [6, с. 153].

Позитивною медіація є у разі примирення потерпілого та правопорушника. Під примиренням винної особи (обвинуваченого, підсудного) з потерпілим (потерпілими) відповідно до п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» слід розуміти акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором та з яких мотивів.

Переваги медіації перед заходами виховного характеру або кримінальним покаранням полягають у тому, що вона надає можливість:

- примиритися потерпілому та правопорушнику;
- ширше зрозуміти сутність конфлікту та усунути його основні причини;
- зрозуміти почуття потерпілого та відчувати щире каяття правопорушника;
- конфіденційно вирішити спір;
- узгодити позиції не тільки учасникам злочину, а й тим, хто психологічно має до нього відношення – батькам, опікунам, родичам, освітянам тощо;
- вирішити ситуацію без складних процесуальних процедур та у незначних часових межах;
- уникнути значних судових витрат, з-поміж яких витрати на захисника, експертизи тощо;
- усунути всі можливі негативні наслідки перебування неповнолітнього в місцях позбавлення волі;
- уникнути рецидиву правопорушень та адекватно соціалізувати правопорушника.

Можна розглядати вірною тезу про те, що медіація за своєю суттю є процес більш глибоким (завдяки своєму проникненню у справжні причини конфлікту), ніж судовий розгляд. Медіацію відносять до альтернативного, не менш надійного способу вирішення спорів, однак маловідомого та малопоширеного.

За позитивними результатами медіації національне законодавство багатьох держав відмовляється від подальших кримінальних чи виховних санкцій. Але, наприклад, у Великобританії такі наслідки має лише поліцейська медіація, а судова створює переваги тільки у тому, що признає засудженому більш м'яке покарання [7, с. 99, 138]. Такі переваги забезпечують широке гарантування прав і свобод неповнолітніх, створюють можливість для гуманного подолання наслідків злочину, що скоєний неповнолітнім. Гуманізація правового статусу неповнолітнього при застосуванні медіаційної процедури перестав бути просто принципом декларативності, а набуває реальності через конкретні правові інститути.

Окрім переваг для учасників, є низка стимулів і для держави імплементувати медіаційні процедури у правову політику. По-перше, зменшення завантаженості судів. За даними вітчизняної статистики за 2015 рік неповнолітніми було скоєно 1480 кримінальних правопорушень, з них 738 тяжких та 46 особливої тяжкості. Більша половина з цих правопорушень могла би бути вирішена ще до передачі справи на розгляд суду. Таким чином зменшилося б навантаження на судочинство у сфері економічних та ресурсних витрат.

По-друге, створення позитивних відносин між членами суспільства. Метою медіації, як зазначає А. І. Долгова, «є не тільки і не стільки досягнення і збереження зниження кількості злочинів, скільки соціальне і моральне оздоровлення підростаючого покоління, якому належить визначати майбутнє країни» [8, с. 797]. Рішення суду у кримінальній справі не може повністю задовольнити всі сторони, більшість із них передаються на розгляд у наступну судову інстанцію. Судовий процес не націлений на розв'язання конфлікту, це є основою медіації як альтернативного способу його вирішення. «За допомогою медіації відбувається реабілітація злочинця та його реінтеграція до суспільства. Медіація демонструє, що задоволення інтересів жертви, правопорушника та суспільства в цілому не є взаємовиключними завданнями» [9, с. 131].

По-третє, створення ефективних способів правового та морального виховання суспільства (основне – молодого покоління) в душі поваги до права, підвищення рівня правової культури населення. Правова культура є невід'ємною частиною загальної культури народу, базується на його началах і є віддзеркаленням рівня розвитку та менталітету. Тому, як зауважують Н. Б. Мезенцева та Я. Ф. Радиш,

процес формування правової культури не є відокремленим від розвитку моральної, політичної та естетичної культур. Він являє собою комплексну проблему, об'єднану спільним завданням – створенням морально-правового клімату в суспільстві, який гарантує реальну свободу поведінки особи, забезпечує її права, соціальну захищеність, повагу до її гідності. Правова культура є ознакою високого ступеня участі членів суспільства у його правовому житті, здійснення правової діяльності, відображає стан законності, правопорядку та правосвідомості [10, с. 63].

Висновок. На основі практики іноземних держав та історичного досвіду можна констатувати суттєві правові переваги медіаційного процесу у сфері злочинності неповнолітніх. Переваги медіації перед заходами виховного

характеру чи кримінальним покаранням полягають у тому, що перша надає можливість: примиритися потерпілому та правопорушнику; ширше зрозуміти сутність конфлікту та усунути його основні причини; зрозуміти почуття потерпілого та відчуття щире каяття правопорушника; конфіденційно вирішити спір; узгодити позиції не тільки учасникам злочину, а й тими, хто психологічно має до нього відношення – батькам, опікунам, родичам, освітянам тощо; вирішити ситуацію без складних процесуальних процедур та у незначних часових межах; уникнути значних судових витрат, з-поміж яких витрати на захисника, експертизи тощо; усунути всі можливі негативні наслідки перебування неповнолітнього в місцях позбавлення волі; уникнути рецидиву правопорушень та адекватно соціалізувати правопорушника.

Список використаних джерел

1. Землянська В. В. Впровадження відновного правосуддя у кримінальне судочинство України : посібник / В. В. Землянська, Л. Б. Ільковець, В. Б. Сегедін. – Київ : Видавець Захаренко В. О., 2008. – 168 с.
2. Василенко А. С. Медиация в уголовном процессе США [Електронний ресурс] / А. С. Василенко // Вестник Пермского университета. Юридические науки. – 2012. – Вып. 2 (16). – С. 202–208. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/mediatsiya-v-ugolovnom-protsesse-ssha>.
3. Яковець І. С. Медиация на стадії виконання покарання як показник виправлення засуджених та засіб забезпечення деяких напрямків державної політики України у сфері виконання кримінальних покарань / Яковець Ірина Станіславівна // Міжнародна конференція «Впровадження відновного правосуддя в Україні: висновки та перспективи» (Київ, 20–21 квіт. 2006 р.) / Український Центр Порозуміння ; Верховний Суд України ; М-во юстиції України ; Акад. суддів України. – Київ : [б.в.], 2006. – С. 69–72.
4. Нестор Н. В. Медиация у кримінальному процесі Сполученого Королівства Великої Британії / Н. В. Нестор // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 12. – С. 144–148.
5. Дубовик О. Развитие відновної юстиції в романо-германській правовій системі / О. Дубовик // *Evropsky politicky a pravni diskurz*. – 2015. – Vol. 2, Iss. 2. – С. 299–304.
6. Мороз Л. Відновне правосуддя (медіація) як новий інститут відшкодування шкоди (психологічний аспект) [Електронний ресурс] / Людмила Мороз, Андрій Суворцов // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 2 (14). – С. 151–160. – Режим доступа: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2010_2\(14\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2010_2(14)_18).
7. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств : учебник / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – М. : Зерцало-М, 2001. – 480 с.
8. Криминология : учеб. для вузов / под ред. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2005. – 912 с.
9. Леко Б., Чуйко Г. Медиация : підручник / Б. Леко, Г. Чуйко. – Чернівці : Книги – XXI, 2014. – 520 с.
10. Мезенцева Н. Б. Идея правовой культуры в украинській суспільно-політичній думці (огляд літературних джерел) / Н. Б. Мезенцева, Я. Ф. Радиш // *Економіка та держава*. – 2007. – № 11. – С. 60–63.

Надійшла до редколегії 10.02.2016

ОРТЫНСКАЯ Н. В. ПРОЦЕДУРА МЕДИАЦИИ КАК ФОРМА ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ ДЛЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Рассмотрена история становления восстановительного правосудия и одной из самых распространённых его форм – медиации. Комплексно раскрыты процедуры медиации и её преимущества перед судебным процессом. Особое внимание уделено медиационному процессу в сфере преступности несовершеннолетних.

Ключевые слова: несовершеннолетние, медиация, восстановительное правосудие, преступность, примирение.

ORTYNSKA N. V. THE MEDIATION PROCEDURE AS A FORM OF RESTORATIVE JUSTICE FOR JUVENILES

The author of the article argues that one of the most effective methods of restorative justice is mediation. The article is to determine the nature of the mediation procedure as a form of restorative justice

for juveniles. The novelty of this work is a comprehensive disclosure of the mediation procedure and its advantages over trial, especially the mediation process of minors.

It is proved that depending on the status of mediator we distinguish the in-court mediation i.e. that is made by a judge or court staff with skills in mediation and specialized in the mediation. In last case, the parties choose the mediator from a list of mediators who are certified to practice such activities. When it comes to a minor a procedure of mediation can be offered not only to the parties of the conflict, but also to parents.

The parties participate in the mediation voluntary and are independent in decision making. The mediator can not put pressure on the parties; his task is to establish a dialogue between them, to help in some legal matters, provide psychological support to participants, but not to make decisions for them. It is proved that restorative justice model provides a tendency to provide psychological rehabilitation of participants of the offense.

Based on the practices of other countries and historical experience it is stated that there are significant legal advantages of the mediation process in the field of juvenile delinquency. The advantages of the mediation ahead educational measures or criminal punishment is that it allows: to reconcile the victim and the offender; to understand in a broad sense the nature of the conflict and eliminate its main causes; to understand the feelings of the victim and to feel sincere repentance of the offender; confidential settlement of the dispute; to coordinate positions not only with participants of the crime, but also with those, who psychologically have relation to it – parents, guardians, relatives, teachers, etc.; to resolve the situation without complicated procedures and within a small time frame; the absence of significant legal expenses, among which are the costs of counsel, expertise, etc.; to eliminate all possible negative consequences for a juvenile being in institutions of confinement; avoid the recurrence of offenses and to adequately socialize the offender.

Keywords: juveniles, mediation, restorative justice, crime, reconciliation.

УДК 343.12

С. В. ПЕНЬКОВ,

кандидат юридичних наук,

працівник слідчого управління фінансових розслідувань

Головного управління Державної фіскальної служби у Дніпропетровській області

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ СЛУЖБОВИХ ТВАРИН ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проаналізовано наукові дослідження, присвячені організації застосування службових тварин, і положення чинного законодавства, що регулюють застосування службових тварин в оперативно-розшуковій діяльності. В результаті проведеного дослідження охарактеризовано сучасні особливості організації застосування службових тварин під час протидії злочинності.

Ключові слова: кримінальна поліція, службові тварини, оперативно-розшукова діяльність, протидія злочинності.

Penkov, S.V. (2016), "Features of the using service animals while combating crime" ["Osoblyvosti orhanizatsii zastosuvannia sluzhbovykh tvaryn pid chas protydii zlochynnosti"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 125–129.

Постановка проблеми. Правоохоронні органи, зокрема оперативні підрозділи Національної поліції України виконують функцію держави щодо забезпечення правопорядку, захисту прав і свобод громадян, попередження, виявлення та припинення правопорушень, для чого використовують різноманітні організаційні, технічні, виховні та інші засоби. Особливе місце серед них займають засоби оперативно-розшукової діяльності, використання яких забезпечує безпосереднє попередження, виявлення і припинення злочинів, притягнення винних до відповідальності, усунення шкідливих наслідків правопорушень [1].

Враховуючи наведене та останні зміни у законодавстві (ухвалення закону України «Про Національну поліцію»), можна констатувати, що питання організації застосування кримінальною поліцією службових тварин потребує нового дослідження.

Стан дослідження. Різні аспекти використання оперативними підрозділами засобів оперативно-розшукової діяльності були предметом досліджень таких учених, як М. Г. Варич, О. М. Джужа, О. Ф. Долженков, М. Л. Грібов, Л. Ф. Гул, В. П. Захаров, В. М. Євдокимов,